

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Глобалізація є феноменом, який сьогодні набуває властивостей самоорганізованих систем. Рисами таких систем є нестабільність, непрогнозованість, інваріантність поведінки, постійне відхилення від стану рівноваги. Застосування до його аналізу синергетичного підходу обґрунтовує і визначає плюралізм наукового пошуку, що детермінує гармонійне поєднання позицій науковців Заходу і Сходу у розумінні та сприйнятті цього суперечливого явища.

Ключові слова: синергетика, глобалізація, арабський світ.

Утаві Алі Абдулкарім

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОХОД

Глобализация является феноменом, который сегодня приобретает свойства самоорганизующихся систем. Чертами таких систем являются нестабильность, непредсказуемость, инвариантность поведения, постоянное отклонение от состояния равновесия. Применение к его анализу синергетического подхода обосновывает и определяет плюрализм научного поиска, детерминирует гармоничное сочетание позиций ученых Запада и Востока в понимании и восприятии этого противоречивого явления.

Ключевые слова: синергетика, глобализация, арабский мир.

Utawi Ali Abdulkareem

THE CONCEPTIONS OF GLOBALIZATION: THE SYNERGETIC APPROACH

Globalization is the phenomenon that now acquires the properties of self-organizing systems. The features of such systems are unstable, unpredictable, invariance behavior, constant deviation from equilibrium. Application to the analysis of this synergistic approach justifies and defines pluralism of scientific research that determines a harmonious combination of positions scholars of East and West in the understanding and perception of this controversial phenomenon

Key words: Synergetics, globalization and the Arab world

Актуальність нашої наукової розвідки зумовлена тим фактом, що феномен глобалізації є одним із найбільш вживаних термінів сучасності, що не тільки не знімає низки суперечливих аспектів у його аналізі, але таке наукове різноманіття позицій та точок зору на його теоретичне та практичне наповнення тільки ускладнюють його науковий аналіз. Крім того, необхідно зважати на той факт, що серед західних та арабських мислителів сьогодні існують діаметрально протилежні точки зору на його місце і роль у сучасному соціумі – що не тільки не знімає суперечливих засад глобалізації, але й збільшує їхню кількість.

Звідси виникає необхідність у створенні об'єднаної платформи теоретичного аналізу глобалізації, яка б змогла наповнити його практичну ходу у якісно іншому значенні. Умовно кажучи – досить **актуальною** сьогодні лишається спроба у поєднанні (чи хоча б намагання це зробити) різних точок зору західних і східних мислителів у розумінні глобалізації з метою вироблення конструктивної позиції у визначенні сучасних місця й ролі цього процесу.

Серед **дослідників**, які аналізують цей феномен, хочемо відзначити праці таких мислителів, як З. Бжезинський, Г. Василеску, Л. Даймонд, А. Лейпхард, Р. Робертсон, Е.Тофлер, С. Хантінгтон та низка інших мислителів. У попередніх наших розвідках ми досліджували позиції східних мислителів

на це суперечливе явище – і тут доцільно згадати таких науковців, як Ф. Эль-Арабі, Аль-Харіфі, А. Мустафа Омар, Дж. Амін, С. Ясин, Дж. Сайяр, У. Амін аль-Холі, М. аль-Атраш, И. Сабрі Абдалла, А. Ільях Блікзиз, А. Фаузі Абу Таха та інші. Методологічні засади синергетики нами буде проаналізовано з точки зору таких науковців, як Г. Хакенен та Л. Мосіонжик.

Отже, **метою** цієї статті – є комплексний аналіз феномена глобалізації в контексті синергетичної парадигми.

Завданнями цієї наукової розвідки є:

1) визначити інструментарій синергетичної парадигми;

2) обґрунтувати доцільність застосування синергетичного підходу до аналізу глобалізації;

3) окреслити сутнісно-змістовне наповнення феномена глобалізації з точки зору синергетики і пояснити практичні наслідки такої наукової варіації для налагодження діалогу між Заходом і Сходом.

Синергетика є одним із новітніх напрямків досліджень. Зокрема, Г. Хакенен наголошує, що в його основі лежить діалектика хаосу і порядку [1, с. 23]. Ми спробуємо у своєму дослідженні спиратися саме на цей методологічний підхід, адже процес глобалізації також можна розглядати з позицій цілеспрямованих і спонтанних аспектів. Г. Хакенен наголошує, що самоорганізована система має складатися із *декількох частин, які знаходяться у взаємодії* один з одним; така система має бути *нелінійною*; вона є *відкритою*; відчуває на собі *внутрішні та зовнішні впливи*; у будь-який момент вона може стати *нестабільною*; в ній відбуваються *якісні зміни*; можна побачити *емерджентні* нові якості; у цій системі виникають *просторові, часові, просторово-часові чи функціональні структури*, які можуть бути впорядкованими чи хаотичними; така система є *незворотною*, тобто час для неї має значення; для цієї системи характерною є *невпорядкованість* – зміна одного з параметрів призводить до непропорційної зміни іншого; для такої системи не є несправедливим принцип суперпозиції (накладання), який дозволяє „зшивати” одне рішення більш складного завдання з кількох рішень більш простих завдань [1, с. 29].

Ці принципи цілком логічно можна застосувати до аналізу феномена глобалізації.

Справедливо, у своїй праці „Знання і влада. Синергетична кратологія” зазначає Л. Лесков: „Якщо об’єкт, що досліджується

не можна розглянути у відриві від інших об’єктів, оскільки зв’язки з цими об’єктами впливають на його поведінку, то необхідно досліджувати всю сукупність цих об’єктів чи систему. Система називається динамічною, якщо її характеристики змінюються з часом. Для такої системи вводиться поняття стану як опис її в певний момент часу. Зміна системи знаходить прояв у зміні її станів унаслідок зовнішніх впливів у внутрішніх властивостей самої системи...” [2, с. 14]. Автор відзначає, що всі соціально-політичні системи є самоорганізованими. А тому періодична зміна режимів атракції і біфуркації – їхня органічна властивість [2, с. 17].

Глобалізація – явище, яке почали досліджувати зовсім недавно. Проте, як соціально-політичний об’єкт вона не є новітнім винаходом, а торує шлях до нас з давніх-давен. До речі, низка арабських вчених на цьому наголошує.

Дуже цікавим є дослідження А. Шендрика, який досить плідно досліджуючи культурологічні засади сучасної світобудови наголошує, що глобалізація – це така система, яка викликає суттєві зміни не тільки у економічній, політичній чи правовій сферах суспільства. Вона безпосереднім чином впливає на ті процеси, які протікають у сфері культури сьогодні (зокрема, у мистецтві, науці, освіті, вихованні тощо). Це й обумовлює той факт, що низка дослідників як на Заході, так і на Сході, у своїх працях піднімає питання про соціокультурні наслідки глобалізації, про ті трансформації, які відчувають на собі основоположні цінності культури усієї Земної кулі під час переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, а від останнього до інформаційного [3]. Такі терміни, як „мультикультуралізм”, „великий котлован”, „варіативність”, „непередбачуваність” – категорії, якими оперують учені-глобалісти, – є яскравим свідченням того факту, що цілком логічним і науково обґрунтованим є застосування синергетичного підходу до аналізу глобалізації. І особливо багато суперечностей і подвійних тлумачень виникає при розгляді глобалізації, як зазначає А. Шендрик [3, с. 71], коли ми розглядаємо її у системі культурологічних координат.

Українська дослідниця Г. Нестеренко [4], дуже слушно наголошує, що умовою застосування синергетичного підходу до методологічного аналізу є використання низки принципів, до яких вона, зокрема, відносить: самоорганізації систем, самовід-

творення систем, підкорення, відкритості систем, резонансного впливу, нестійкості, принцип постійних флуктуацій, біфуркації розвитку систем, поліваріантності розвитку, динамічної ієрархічності, конструктивності хаосу, нелінійності, ентропійного коридору, необоротності змін, дії атракторів, кооперативних ефектів, розвитку в режимі із загостренням [4, с. 54-60].

Виходячи з цього, можемо стверджувати, що глобалізація – це складна динамічна соціополітична самоорганізована система основною властивістю якої є здатність до самозбереження, а саме збереження власних „...параметрів складної самоорганізованої системи...” [4, с.55], що є її власною проблемою і завданням, оскільки „всі її функції в кінцевому рахунку спрямовані на власне відтворення, на стримування росту ентропійних показників та на послаблення наслідків ентропійних процесів...” [4, с. 55]. Можемо, навіть, припустити, що стрімке поширення глобалізації за сучасних умов забезпечується цією її властивістю.

Використання синергетичного принципу для аналізу глобалізації має не тільки науково-методологічне, але й виключно політологічне значення.

Тут дуже цікавою є стаття Т. Цимбала, у якій український автор досить логічно наголошує на тому, що глобалізація не є наперед написаним сценарієм; тут важливе місце належить і „побічним” і „непередбачуваним” наслідкам (які часто є „неприємною несподіванкою” для світових гегемонів, адже не вкладаються із запланованим ними ходом подій). Саме ці наслідки зводять нанівець спроби найбільш потужних західних акторів системи світових відносин запровадити і підтримувати тотальний контроль над останньою. Тому доцільно розглядати глобалізацію у контексті її „не телеологічного” розгортання, як систему, яка не тільки самоорганізується, але й розвивається, при цьому гармонійно поєднуючи у собі закони хаосу і порядку, що стають взаємопов’язаними. За таких обставин досягнення будь-якої форми „однорідності”, про яку часто говорять провідники глобалізації, перебуває поза межами можливого, адже глобальне є системною категорією, що зумовлює його функціональну диференціацію і багатукладність [5, с. 46].

Д. Вілкінсон зазначає, що глобалізація – це феномен, який є множинним комплексом процесів (а не одним-єдиним), який необхідно розглядати через незалежність у

агентному, просторовому, часовому та галузевому планах [6, с. 68]. Це й зумовлює той факт, що глобалізацію не можна розуміти як модерний продукт, який має різноманітні витoki просторового та агентного характеру, а є злиттям низки „окремих глобалізацій” [5, с. 47]. Останні мають різні вік, географічне походження, сфери розгортання, епіцентри розгортання (а не тільки Захід, як один-єдиний центр).

Отже, цілком логічно обґрунтованим є припущення, що *глобалізація* – це комплекс політичних, економічних, соціальних, культурних, релігійних процесів, який є певним сплетінням множини архаїчних і сучасних „глобалізацій” (у історичному контексті він торує до нас з давніх-давен, а не є, виключно, винаходом Сучасності), і який, зливаючись у одну-єдину багатогранну систему, продовжує містити у собі низку часто протилежних за сутнісним наповненням та зовнішньою формою течій та контртечій. Тому говорити про гомогенність світу як результату глобалізації ми не можемо. Підтвердження цієї думки знаходимо у Я. Недервесна Пітерзе, який наголошує, що саме глобалізація зумовлює множення культурних форм через інтенсифікацію культурних контактів [7, с. 84–90]. Це дозволяє нам говорити про необхідність розуміння глобалізації як самоорганізованої незалежної динамічної системи, яка не є „...продуктом процесів внутрішньосупільного походження...” [5, с. 48], і вимагає переформатування та перегляду функцій інститутів на всіх рівнях соціальної організації, як на мікролокальному, так і на рівні макротранснаціональних об’єднань. Це не тільки ускладнює її розуміння, але й обумовлює нагальність використання синергетичного підходу до її пізнання як комплексу процесів трансформаційного характеру, які відбуваються поза єдиним законом і які часто ускладнюють логіку їх гносеології.

На нашу думку, ми цілком логічно можемо пояснити теоретичне (методологічне) та практичне значення використання синергетичного підходу для аналізу процесу глобалізації. Можна говорити про толерантний потенціал застосування синергетики у її примиренні щодо жорсткої дискусії науковців Заходу і Сходу у розумінні глобалізації як соціополітичного феномена Сучасності.

Дуже часто науковці говорять про необхідність аналізу феномена глобалізації в різних сферах – політичній, економічній,

соціальної, культурної, релігійної тощо. Так, наприклад, Л. Шимченко [8] зазначає, що в контексті економічної глобалізації кордони національних економік більше не відіграють суттєвої ролі; загострення екологічних проблем актуалізує необхідність об'єднання зусиль світового співтовариства щодо їх вирішення; низка соціальних протиріч також вимагає визнання доцільності гармонізації співпраці; у сфері культури глобалізація сьогодні – це протистояння процесів американізації та різноманітності культурного відродження [8]. Політична глобалізація, на думку цього дослідника, це піднесення у своїй могутності нового „багатоцентричного” світу, який складається з відносин між недержавними транснаціональними корпораціями, які, власне, і визначають характер сучасної системи міжнародних відносин [8].

Щодо цієї тези хотілось би зазначити, що і арабські мислителі цілком згодні з тезою, що глобалізацію необхідно не тільки розглядати як одне ціле, але більш продуктивним із науково-теоретичної та практичної точок зору є аналіз цього феномена, як раз, у вимірі сутнісного і змістовного наповнення цих сфер. Проте, на нашу думку, глобалізація – це досить заплутаний потік певних процесів, і однозначно, характеризувати його зі знаком плюс чи зі знаком мінус – це підтверджувати свою некомпетентність. Безперечно, одним із визначальних його чинників є релігійний. Проте, він не є єдиним, чи визначальним. І тим більше, ідеалізувати та перебільшувати його значення теж не можна.

Н. Юсеф пише, що історія свідчить про те, що іслам упродовж цілих епох був ініціатором діалогу й обміну думками з іншими культурами. Постійне перетікання наукових і філософських знань з Індії, Єгипту і Вавилону, через Грецію і Східну Римську імперію до східних теренів поширення ісламу й до Іспанії, а звідти до Північної Європи і Америки стало однією із найважливіших подій [9, с. 221]. Тому дослідниця цілком слушно припускає, що іслам має зайняте належне йому високе місце в наставлянні людського суспільства у співпраці з усіма релігіями у межах інтелектуального й конструктивного діалогу між культурами і цивілізаціями [9, с. 222], адже має до того усі необхідні потенції історичного та конкретного характерів.

Можливо, Н. Юсеф, з точки зору західних науковців, перебільшує локомотивне значення ісламу у налагодженні світової

співпраці. Проте, певне раціональне коріння у цьому є. І, як свідчить синергетичний підхід, його інструментарій в аналізі глобалізації також сприяє гармонізації світових відносин.

Отже, як **висновок**, можемо стверджувати, що, сьогодні глобалізація вимагає аналізу на політичному, економічному, релігійному, соціальному, культурному, екологічному рівнях. І різні позиції щодо визначення її місця і ролі з точки зору мислителів Заходу і Сходу тільки зайвий раз наголошують на її складності та варіативності. Чи прийшла до нас глобалізація із давніх давен, чи є виключно винаходом ХХ століття – це можливі вектори до роздумів у **наших подальших розвідках**; сьогодні більш нагальною є спроба у визначенні спільних точок перетину у співпраці та діалозі між цими двома регіонами світової кулі. І як паз, методологічний інструментарій синергетичної парадигми з його поєднанням хаосу і впорядкованості, єдності та багатоманітності – переконують нас у можливості такого застосування не тільки в контексті методології чи теорії, але й мають виключно практичне значення. Адже в основі будь-яких дій на місцевому, локальному, національному чи глобальному рівнях мають стояти інтереси особистості, у внутрішньому світі якої живуть життєдайні імпульси людяності, гуманності, справедливості. Гармонізованість її внутрішнього світу – це передумова ефективного та дієвого існування системи міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мосионжник Л. Синергетика для гуманитариев / Л. А. Мосионжник. – СПб.; Кишинев: Издательство СПб ИИ РАН „Нестор – История”; Издательство „Высшая антропологическая школа”, 2003. – 155 с.
2. Лесков Л. Знание и власть. Синергетическая кратология. Серия „Информация и Социум” / Л. В. Лесков – М. : СИНТЕГ, 2001. – 100 с.
3. Шендрик А. Глобализация в системе культурологических координат / А. И. Шендрик // Глобализация и гуманитарное знание. – 2004. – № 1. – С. 59-71.
4. Нестеренко Г. Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення: монографія / Г. О. Нестеренко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 360 с.
5. Цимбал Т. Інтеграція теорій глобалізації в соціологічну теорію: концептуальний і методологічний аспекти / Т. В. Цимбал // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 891. – С. 44-49.
6. Wilkinson D. Globalizations / D. Wilkinson // Gills B. K. and Thompson W. R. (eds). Globalization

and Global History. – New York: Routledge, 2006. – P.68-78.

7. Недервесн Пітерзе Я. Глобалізація як гібридизація / Я. Н. Пітерзе // Глобальні модерності (за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша та Р. Робертсона); [пер. з англ. Т. Цимбал]. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С.73-105.

8. Шимченко Л. Глобалізаційні процеси та їх вплив на український поступ / Л. А. Шимченко

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_18.../Shymchenko.pdf

9. Юсеф Н. Специфіка і цінності релігії та політичної культури мусульманських і не мусульманських країн / Н. Н. Юсеф // Наукові праці МАУП, 2008, вип. 2 (18). – С. 218-222.

УДК 321: (292.464)

Бірюкова О.О.

Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна

БАЛКАНСЬКІ КРАЇНИ У НОВІЙ КАРТОГРАФІЇ ЄВРОПИ

Досліджується поступ Західної Європи у напрямку розширення та закріплення геополітичних позицій у південно-східному напрямку, що неоднозначно позначається на політичній стабільності та економічному розвитку цієї частини Європи (на Балканах). Зайняття власної ніші у загальноєвропейському континуумі сприятиме модернізації та демократизації балканських країн, проте на фоні переструктурування сучасної „світ-системи” вони зазнаватимуть суттєвої модифікації та можуть скласти альтернативні геополітичні комбінації.

Ключові слова: Південно-Східна Європа, модернізація, євроінтеграція, суверенітет.

Бірюкова Е.А.

БАЛКАНСКИЕ СТРАНЫ В НОВОЙ КАРТОГРАФИИ ЕВРОПЫ

Исследуется движение Западной Европы в направлении расширения и укрепления геополитических позиций в юго-восточном направлении, что неоднозначно сказывается на политической стабильности и экономическом развитии этой части Европы (на Балканах). Занятие собственной ниши в общеевропейском континууме способствует модернизации и демократизации балканских стран, однако на фоне переструктурирования современной „мир-системы” они будут претерпевать существенную модификацию и могут составить альтернативные геополитические комбинации.

Ключевые слова: Юго-Восточная Европа, модернизация, евроинтеграция, суверенитет.

Biryukova E.

THE BALKANS IN THE NEW CARTOGRAPHY OF EUROPE

The motion of Western Europe in the direction of expansion and strengthening of geopolitical positions in the south-east direction and its impact on the political stability and economic development of this part of Europe (the Balkans) are examined. The occupation of own's niche is promoted the modernization and democratization of the Balkan countries, but against the restructuring of the modern „world-system”, they will suffer a substantial modification and can be an alternative of geopolitical combinations.

Key words: South-East Europe, modernization, European integration, sovereignty.